

BİLİŞSEL POETİKA KAVRAMININ TÜRKÇEYE AKTARILMASI

Dr. Esin ESEN

Öz: Bilişsel poetika kuramının (*cognitive poetics*) Türkiye'de kullanıldığı ilk doktora tezi Esin Esen'in (2013) "Man'yōshū'da Kadın Şairler ve Şiirleri -Bilişsel Poetika Açısından, Okuyucu-dinleyici Sorumluluğu" adlı çalışmasıdır. Bu nedenle araştırmacı kuramın isminin Türkçeye aktarılmasından başlayarak, diğer kavram ve terimlerin dilimize kazandırılması konusunda da araştırmalar ve çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmada İngilizce *cognitive poetics* kavramının karşılığı olarak bilişsel poetika ifadesinin kullanılmasının sebepleri ele alınacaktır. Sunum şu başlıklardan oluşmaktadır. 1) İngilizce *cognitive* sözcüğünün Türkçe karşılığı üzerine 2) Türkçe poetika kavramı üzerine 3) *Cognitive poetics* kavramının Türkçeye aktarılması

Anahtar kelimeler: Bilişsel, poetika, terminoloji, cognitive poetics

1. İNGİLİZCE *COGNITIVE* KAVRAMININ TÜRKÇE KARŞILIĞI ÜZERİNE

Longman İngilizce-İngilizce sözlükte *cognitive* için: "bilme, anlama, öğrenme süreciyle ilgili" yazmaktadır. Bir diğer tanım ise şöyledir: "algı, hafıza, yargı, muhakemeye dair zihnin işleyişiyle ilgili".

Bilişsel: Tsur (2008: 595), bilişsel sözcüğünün son 65 yılda anlamını değiştirdiğini belirtir. Başlangıçta bu sözcüğün, zihinsel yaşamın ussal yönünü, duygusal ve dürtüsel yönünden ayıran bir kavram olduğunu; günümüzde ise işlenmemiş bilginin (information) edinimi, düzenlenmesi, kullanımı; aslında beynin, ani uyarıcılardan öznel deneyimin düzenlenmesine kadar tüm işlenmemiş bilgiyi işlemesi ile ilintili psikolojik sürece işaret ettiğini belirtir. Yeni anlamıyla bilişsel sözcüğünün, algılama, hissetme, duygu, hafıza, dikkat, problem çözümü, dil, düşünme, imgelem gibi süreçleri içerdiğini belirtir. Bu sözcüğün, bilişsel bilim, bilişsel psikoloji gibi alanlarda yeni anlamıyla kullanıldığını vurgular (Esen, 2013: 28'den alıntı).

İngilizce *cognitive* sözcüğü Türkçeye bilişsel ve kognitif olmak üzere iki farklı karşılıkla girmiştir. Türk Dil Kurumu'nun sözlüğünde bilişsel sözcüğü şöyle tanımlanmıştır: "Bilişle ilgili, zekânın işleyişiyle ilgili, kognitif". Kognitif sözcüğünün karşılığı olarak ise "bilişsel" yazmaktadır. Türkçe tanımında algı kavramının yer almaması, bilginin işlenmesi ile ilgili bir açıklama yer almaması gözden geçirilmesi gereken bir konudur. Her iki sözcük de bilimsel alanlar dışında yaygın olarak bilinmemekte ve konunun uzmanı olan kişiler dışında Türkçe anadil konuşucuları için bir anlam ifade etmemekte ya da bilmeyenler için bir çağrışım oluşturmamakta, sadece sözcükten yola çıkarak bir anlam tahmini yapılamamaktadır.

Türkiye Makaleler Bibliyografyası ve YÖK Ulusal Tez Merkezinde yapılan taramalarda kognitif sözcüğünün tıp çalışmaları için, bilişsel sözcüğünün ise ağırlıklı olarak eğitim bilimleri, sosyal bilimler, psikiyatri ve psikoloji çalışmalarında kullanıldığı tespit edilmiştir.

2. TÜRKÇE POETİKA KAVRAMI ÜZERİNE

Poetika sözcüğü Yunanca kökenlidir ve ilk defa Aristoteles tarafından bu manada kullanılmıştır (Okay, 2009: 17). Türkçede poetika sözcüğü Aristoteles'in eseriyle paralel içerik ima eder. Bu sözcüğü şiir kuramı olarak yorumlayanlar olduğu gibi, edebiyat kuramı olarak kabul edenler de vardır. Okay, bu sözcüğün bugün şiir alanında kullanılan bir terim olduğunu ancak Batı dillerinde biraz daha genişletilerek şiirle birlikte diğer edebiyat türlerinin estetiğini de içeren (Okay, 2009: 17) bir anlama sahip olduğunu söyler. Okay sözcüğün bugün dilimizde kullanış şeklinin şiirle ilgili olması görüşünden yola çıkarak poetikanın şiire dair her meseleyle uğraşan bilim dalı olduğunu savunur (Okay, 2009: 17, 19). Samih Rifat, çevirisini yaptığı Poetika için yazdığı önsözde eseri "şiir kuramlarının en köklüsü" olarak niteler (Aristoteles, 2008: 8). Ancak daha sonraki bölümlerde eserde lirik şiirden hiç söz edilmediğini vurgular, buna rağmen tüm şiir türleri için geçerli saptamalar yaptığını söyler (Aristoteles, 2008: 13). Todorov (2008: 18),

Poetikaya Giriş adlı eserinde Aristoteles'in 2500 yıl önce yazdığı Poetika'nın tamamen "edebiyat kuramına" ayrılmış ilk yapıt olduğunu söyler. Todorov (2008: 38) aynı eserinde, çalışmasında poetika sözcüğünün manzum ve mensur (düzyazı) yapıtlar ele alınırken kullanılacağını söyler ve Roman Jakobson'un da bu terimi edebiyat bilimi anlamında kullandığını belirtir. Todorov "Poetikanın nesnesinin, edebi yapıtın kendisi" olmadığını söyler. Ona göre poetikanın sorgulamaya tabi tuttuğu şey, edebiyat söylemi denen o özgül söylemin özellikleridir (Todorov, 2008: 37).

3. COGNITIVE POETICS KAVRAMININ TÜRKÇEYE AKTARILMASI

Cognitive poetics kuramı, bilişsel bilimin özellikle de bilişsel psikolojinin prensipleri, bilişsel dilbilimin kavram ve kuramlarıyla, insanı ve bilişi merkez alarak, edebi eserleri inceleyen bilim dalıdır (Louwerse, 2009: 425; Stockwell, 2002: 122; Tsur, 2008: 1). Bilişsel poetika, edebiyat alanına disiplinler arası bir yaklaşımdır (Tsur, 1983: 3) (Esen, 2013: 28'den alıntı). Tsur *Cognitive poetics* kuramını şiir incelemesi alanında ele alırken, Stockwell ve alanda çalışmalar yapan diğer araştırmacılar *Cognitive poetics*'i edebiyat eserlerinin incelemesinde kullanırlar.

Tanımından da görüldüğü gibi edebiyatla ilgilenen bu bilim dalına "bilişsel edebiyat kuramı" gibi bir ad vermek de akla gelebilirdi. Ancak *cognitive literary theory* adlı bir kuram mevcuttur, bu kuramı Türkçeye bilişsel edebi kuram ya da bilişsel edebiyat kuramı olarak çevirmek olasıdır. Bu kuramın dilbilimin ve bilişsel psikolojinin kavram ve kuramlarını kullanan *Cognitive poetics* kuramından en önemli farkı, evrim kuramı gibi fen bilimlerinin kavram ve kuramlarını kurama dahil etme eğilimidir. Edebi metinlerini oluşturma ve okuma süreçleri açısından inceleyen *Cognitive poetics* kuramından farklı olarak, bilişsel edebiyat edebiyatın kendisini açıklamaya çalışmakta, bir yandan da edebiyatı bilişsel bilimin nesnesi olarak kullanmaktadır (Adler, 2002 :197, Spolsky, 2002:47, 56, 57).

Yukarıda ortaya konulan nedenlerden dolayı, İngilizce *cognitive poetics* kavramını Türkçeye aktarırken şu tercihler yapılmıştır: 1) *Cognitive* sözcüğü sosyal bilimlerde kullanıldığı şekliyle bilişsel olarak aktarılmıştır. 2) Her ne kadar poetika sözcüğünün Türkçede şiirle ilgili imgesi daha güçlü ise de bununla sınırlı olmadığı ve edebiyatla ilgili olduğu tespit edilmiş, Todorov ve Jakobson'un bakış açısıyla edebiyat eserlerini ele alan bu kuramdaki *poetics* sözcüğünün Türkçeye poetika olarak aktarılması tercih edilmiştir.

Sonuç olarak bilişsel poetika kuramını Türkiye'de ilk kez kullanan bir akademisyenin, kavramı Türkçeye aktarırken karşılaştığı sorunlar ve getirdiği çözümler nedenleriyle aktarılmıştır. İlerleyen çalışmalarda bilişsel poetika kuramının diğer kavram ve terimlerinin Türkçeye aktarılmasında karşılaşılan sorunlar ele alınarak konuya daha detaylı bir çerçeveden bakılacaktır.

Kaynaklar

Adler, H., Gross, S., 2002, " Adjusting the Frame: Comments on Cognitivism and Literature"

Poetics Today, C. 23, S. 1, s. 195-220.

Aristoteles, (2008), **Poetika**, Çev. Samih Rifat, İstanbul, Can Yayınları.

Esen, Esin, (2013), **Man'yōshū'da Kadın Şairler ve Şiirleri –Bilişsel Poetika Açısından**

“Okuyucu-dinleyici sorumluluğu”, Ankara Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

Louwerse, M., Van Peer, W., 2009 “How cognitive is cognitive poetics? The interaction between symbolic and embodied cognition” **Cognitive Poetics: Goals, Gains and Gaps**, s. 423-444.

Okay, Orhan, (2009), **Poetika Dersleri**, Ankara, Hece Yayınları.

Spolsky, Ellen, 2002, " Darwin and Derrida: Cognitive Literary Theory As a Species of Post-Structuralism" **Poetics Today**, C. 23, S. 1, s. 43-62.

Stockwell, Peter, (2002), **Cognitive Poetics**, New York, Routledge.

Todorov, Tzvetan, (2008), **Poetikaya Giriş**, Çev. Kaya Şahin, İstanbul, Metis.

Atıf için / citation: ESEN, Esin, 2015, Bilişsel Poetika Kavramının Türkçeye Aktarılması, esinesen.com.

Tsur, Reuven, (2008), **Toward a Theory of Cognitive Poetics**, Oregon, Sussex Academic Press.